

CELİLİ’NİN *HUSREV Ü ŞİRİN*’İNİN YENİ BİR NÜSHASI VE KADIN MÜSTENSİHİ*

Arzu ATİK**

ÖZET

Edebiyatımızda hamse şairi olarak bilinen Celili’nin ilk mesnevisi *Husrev ü Şirin*’dir. Bu mesnevi, İran ve Türk edebiyatında sevilen bir mesnevidir. Sasani hükümdarlarından Husrev-i Perviz ile kaynaklarda hakkında farklı rivayetler bulunan Şirin’in aşk hikâyesinin anlatıldığı bu mesnevide üçüncü bir kahraman olarak Ferhad da vardır. Celili, bu konuyu ele alırken hikâyesini daha çok Husrev ve Şirin’in aşkı üzerinden anlatmayı seçmiştir. Celili’nin bu eserin bilinen üç nüshasına ek olarak “Millet Yazma Eser Kütüphanesi Türkçe ve Farsça Yazma Eserlerin Yeniden Kataloglanması Projesi” sırasında karşılaşılan müellifi bilinmeyen bir *Husrev ü Şirin* incelendiğinde bunun Celili’nin eserinin yeni bir nüshası olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nüsha, hem *Husrev ü Şirin*’in yeni bir nüshası olması hem de istinsah tarzı bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca diğer önemli bir özelliği de Şerife Kâmile binti Mehmed Ataullah adlı bir kadın müstensih tarafından istinsah edilmiş olmasıdır.

Bu çalışmada öncelikle Celili ve *Husrev ü Şirin* hakkında bilgi verilip *Husrev ü Şirin* üzerine yapılmış mevcut çalışma ile yeni nüsha karşılaştırılarak nüshanın hususiyetleri ortaya konulacak, bu yazmanın “müstensihe”si Şerife Kâmile binti Şeyhülislam-ı esbak Mehmed Ataullah hakkında ulaşılabilen bilgiler aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Celili, *Husrev u Şirin*, Şerife Kâmile binti Mehmed Ataullah, kadın müstensihler.

A NEW COPY OF *HUSREV Ü ŞİRİN* BY CELİLİ AND ITS WOMAN COPYİST

ABSTRACT

In classical Turkish literature, masnavi poetry has a significant place. *Husrev ü Şirin* is a popular masnavi in both Turkish and Persian literatures. *Husrev ü Şirin* is the first masnavi written by Celili who has

* Bu makale, 20-22 Ekim 2011 tarihlerinde Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından düzenlenen *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu* ‘nda sunulan “Bir Mesnevi-Bir Kadın Müstensih: Celili’nin *Husrev ü Şirin*’inin Yeni Bir Nüshası ve Farklı Bir İstinsah Tarzı” başlıklı bildirisinin genişletilmiş halidir.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Dr. , Boğaziçi Üniversitesi, Türkçe Koordinatörlüğü, El-mek: atikarzu@boun.edu.tr

works in both types of ghazal and masnavi in 16th century. This masnavi tells the story of Husrev-i Perviz who was one of the Sassanid monarchs and Şirin whose there are different narratives about her in literary sources, there is also a third character named Ferhad. Celili prefers to construct the story by highlighting the love between Husrev and Şirin. There have been three discovered copy of the masnavi of Celili; when a copy of *Husrev ü Şirin* is reconnoitred during the researches for cataloguing of “Millet Yazma Eser Kütüphanesi Türkçe ve Farsça Yazma Eserlerin Yeniden Kataloglanması Projesi” it is revealed that the text is a new copy of Celili’s work. This copy draws attention by the reason of the fact that it is a new copy of *Husrev ü Şirin* and also, example of different copying style. Additionally, one of its important feature is that the masnavi is copied by a female copyist named Şerife Kâmile binti Mehmed Ataullah.

In this article, firstly some information about Celili and his works are going to be given and some features are going to be expressed by comparing studies about *Husrev ü Şirin* and this new discovered copy. The acquired information about the female copyist, Şerife Kâmile binti Mehmed Ataullah is also going to be given.

Key words: Masnavi, *Husrev ü Şirin*, Celili, Şerife Kâmile binti Mehmed Ataullah, woman copyist.

Giriş**

XV. ve özellikle XVI. yüzyıllar klasik Türk edebiyatında aşk mesnevilerinin yoğunlukla yazıldığı dönemlerdir. *Yusuf u Züleyha*, *Leyla vü Mecnun*, *Cemşid ü Hurşid*, *Husrev ü Şirin* bu dönemlerde en çok kaleme alınan mesnevilerdendir. XVI. yüzyılın şairlerinden Celilî, 25 yaşındayken ilk mesnevisi olan *Husrev ü Şirin*’i yazmış, ardından da *Leyla vü Mecnun*’u kaleme almıştır. *Husrev ü Şirin*, şairin hem Nizamî’nin hamsesine ilk naziresi olması hem de kendi hayatıyla ilgili bazı bilgileri barındırması bakımından kayda değerdir.

“Millet Yazma Eser Kütüphanesi Türkçe ve Farsça Yazma Eserlerin Yeniden Kataloglanması Projesi” sırasında karşılaşılan, mukaddime ve hâtimesi eksik, müellifi bilinmeyen *Husrev ü Şirin* nüshası Celilî’nin eserinin yeni bir nüshasıdır. *Husrev ü Şirin*’in bu nüshası, istinsah tarzı ve bir kadın müstensih tarafından istinsah edilmiş olması dolayısıyla dikkat çekicidir. Bu çalışmada öncelikle Celilî ve eserleri hakkında bilgi verilecek, mesnevinin kısaca konusu anlatıldıktan sonra yeni nüsha ve özellikleri tanıtılarak müstensihi hakkında ulaşılabilen veriler değerlendirilecektir.

Celilî ve Eserleri

Eserlerini 16. yüzyılın ilk yarısında veren Celilî, hem şair hem de hattat olarak bilinen Fatih dönemi şairlerinden Hamidî’nin oğlu olduğundan “Hamidîzade” olarak da anılır.¹ Asıl adı Abdülcelil olan Celilî Bursa’da doğmuştur.² Doğum tarihi yaklaşık 893/1487-88’dir.³

** Makaleyi yazarken bana fikirleriyle yol gösteren Hocam Prof. Dr. Zehra Toska’ya teşekkür ederim.

Bursa'da doğan Celilî, medrese eğitimini İstanbul'da tamamlayıp, *Leyla vü Mecnun* mesnevisinden öğrendiğimiz kadarıyla 919/1513-14 yıllarında Edirne'de bulunmuştur.⁴ Sonrasında büyük ihtimalle tekrar Bursa'ya gelmiş, ömrünü muhtemelen 977/1569-70'te bu şehirde tamamlamıştır.

Celilî'nin *Husrev ü Şirin*, *Leyla vü Mecnun*, *Hecr-name*, *Mehek-name* adlı dört mesnevisi, divanı; *Gül-i Sad-berg* ve *Bahar-name* adlı şiir seçkisi tarzında divançesi vardır. Ayrıca Âşık Çelebi ve ondan tevatürle Âlî'nin bahsettiği *Şeh-name* tercümesinin eksik bir nüshası, Millî Kütüphane A3825/2'de 18a-38b yaprakları arasındadır. Celilî'nin bu eserlerinin yanı sıra sadece Beyanî'nin bahsettiği fakat bugün elimizde olmayan *Yusuf u Züleyha*'sı bulunmaktadır.⁵

***Husrev ü Şirin*'in Konusu**

Celilî'nin 25 yaşında 918/1512'de tamamladığı bu mesnevinin kahramanları Sasani hükümdarlarından Husrev-i Perviz, Şirin ve Ferhad'dır. Celilî, Agâh Sırrı'ya göre, mesnevisinde ilk usta olan Nizamî'yi izlemiştir. Ancak bunu yaparken hikâyenin yalnız özünü almış, ayrıntıları atarak, tasvirlerin çoğundan vazgeçmiştir.⁶ Hikâye kısaca şöyle özetlenebilir:

Hikâye, mesnevilerin değişmeyen motifi, çocuğu olmayan padişahın Allah'a yalvarması sonucu bir erkek çocuğu olmasıyla başlar. Bu oğlana Husrev-i Perviz adı konulur. Husrev, on üç on dört yaşına gelince onu eğitmesi için üstat Büzürcemih'r'e verilir ve bir şehzadenin bilmesi gereken her şeyi öğrenir. Şehzade Husrev'in Şavur adında bir nakkaşı vardır. Bir gün Şavur'la sohbet ederken Şavur, Ermen adlı bir memlekete gittiğinden ve buranın melikesi Mehin Banu'dan ve kardeşinin kızı Şirin'den bahseder. Şirin'in güzelliğini uzun uzun över. Husrev, anlatılan bu güzele âşık olur ve Şavur'dan bir an önce Ermen'e gidip Şirin'i bulmasını ve onu getirmesini ister. Şavur, bir kumaş üzerine Husrev'in resmini yapar ve Şirin'in her gün eğlenmek üzere geldiği bahçedeki bir servi ağacının dalına asar. Şirin, resmi görür görmez bu surete âşık olur. Rahip kılığına giren Şavur, Şirin'e resmin yedi iklimin padişahı Hürmüz'ün oğlu Husrev-i Perviz'e ait olduğunu ve resmi kendisinin yaptığını söyler. Husrev'in de Şirin'in güzelliğini duyup âşık olduğunu anlatır. Şirin bunun üzerine atı Şebdiz'e binip Şavur'un anlattığı üzere Medayin'in yolunu tutar. Şavur, Şirin'e

¹ Hamidî'nin hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Hikmet Ertaylan, *Külliyat-ı Divan-ı Mevlana Hamidî*, İÜ. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1948, s. 2-82. Eserlerini Farsça yazan şairin külliyatında Türkçe kaside ve gazeller de vardır. Bkz. İsmail Ünver, "Hâmidî'nin Türkçe Şiirleri" *Türkoloji Dergisi*, S. VI 1974: s. 214-233.

² Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ: İnceleme-Metin*, Filiz Kılıç (haz.), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 479.

³ Şevkiye Kazan, *Celilî'nin Husrev ü Şirîn Mesnevisi: İnceleme-Metin*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012, s. 371.

⁴ Arzu Atik, *Celilî's Leylâ vü Mecnûn and Its Comparison with Nizamî's Leylâ vü Mecnûn*, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, Cambridge, Mass., 2010, s. 171.

⁵ Bu çalışmanın konusu olmadığı için Celilî'nin bütün eserlerinden uzun uzun bahsedilmeyecek; sadece eserlerin adları verilecektir. Celilî'nin eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Arzu Atik, *age*, s. 7-16; Şevkiye Kazan, *age*, s. 10-43.

⁶ Agâh Sırrı Levend, "Celilî'nin Husrev ü Şirin'i", *TDAY Belleten* 1965 (1966): s. 103.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Medayin'e varınca Husrev'in kasrı Müşkuy'a gitmesini, Husrev'in onu kırmızı elbiselerle karşılayacağını, şehzade yoksa sarayda dinlenmesini söyler. Şirin, Şebdiz'le yola çıkar.

Bu sırada Hürmüz'e oğlu Husrev'i kötülerler ve oğlunun onu tahttan indirmeye niyetli olduğunu söylerler. Büzürcmihr, Husrev'i uyarır ve o da Ermen'e doğru yola çıkar. Yolda mola verdikleri bahçedeki havuzda yıkanan Şirin'i görür. Şirin onu tanır ama üzerinde kırmızı elbise olmadığını görünce onun Husrev olduğundan emin olamaz. Şirin, Medayin'e vardığı sırada Husrev de Ermen'e varır. Şirin, Müşkuy'da vakit geçirirken Husrev, Mehin Banu'un misafiri olarak meclislerde eğlenir. Şirin, Şavur'un sayesinde ülkesine döner ve iki sevgili buluşur. Husrev ile Şirin bütün yaz meclis kurup eğlenirler. Husrev'in Şirin'e sarılıp öpmek istemesi üzerine Şirin'in buna izin vermemesine sinirlenen Husrev, Rum'a gider ve Rum kayserinin kızı Meryem ile evlenir. Husrev, Rum kayserinin yardımıyla bir ordu kurar ve babasının tahtına geçen Behram'a savaş açarak tahtını geri alır. Bu sırada Mehin Banu ölür ve Şirin tahta geçer ama aşk acısından kurtulamadığından Medayin'e, kendisi için yapılan saraya gider. Şavur'un aracılığıyla sarayın içine bir süt havuzu yaptırmak için Ferhad'ı tutar. Ferhad, Şirin'in sesini duyarak ona âşık olur. Süt havuzunu tamamlayan Ferhad karşılığında para almadan aşkıdan çöllere düşer. Husrev, Ferhad'ın Şirin'e âşık olduğunu öğrenince Ferhad'la konuşur ve Bisütûn dağına delerse aradan çekilip onu Şirin'e kavuşturacağına dair söz verir. Şirin, Bisütûn dağına Ferhad'ı görmeye gelir ve ona içki sunar. Bu ziyaretten sonra iyice şevklenen Ferhad'ın dağı delmesinden endişelenen Husrev, yaşlı bir kadınla Ferhad'a Şirin'in öldüğü haberini ulaştırır ve bu ölüm haberini alan Ferhad dağdan kendini atar. Yaptığına pişman olan Husrev, Ferhad'a bir mezar yaptıtır ve bu mezar bir ziyaretgâh olur. Husrev, Ferhad'ın ölümü üzerine yıkılan Şirin'e bir taziye mektubu gönderir ve Şirin bu mektubu okuyunca hem sevinir hem de üzülür. Kısa bir süre sonra da Husrev'in karısı Meryem ölür. Şirin de Husrev'e bir taziye mektubu gönderir. Aradan çok zaman geçmeden Husrev, Şirin ile evlenmeye karar verir. Çok güzel bir törenle evlenirler. Sonrasında da kendilerini işrete verirler. Bu sırada Hz. Muhammed'den Husrev'e İslam'a davet mektubu gelir ama Husrev mektubu okuyup yırtar. Husrev'in Meryem'den olma Şiruye adlı kötü huylu oğlu, Husrev'in düşmanları tarafından kandırılır ve Şiruye, Husrev'i hançerle öldürür. Husrev'in ölümüne başta Şirin olmak üzere herkes üzülür. Şirin, son kez Husrev'i görmek için tabutu açtırır ve kemerinde sakladığı hançeri göğsüne saplar. Her ikisini de aynı yere gömerler.⁷

Husrev ü Şirin'in Yeni Bir Nüshası⁸

Celilî'nin *Husrev ü Şirin* mesnevisi, Şevkiye Kazan tarafından Paris Bibliothèque Nationale Ancien Fonds 364 numaralı külliyatın 3b-64a arasında bulunan 1964 beyitlik nüshası ile Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi 44923 numaralı yazmanın 99a-

⁷ Şevkiye Kazan, *age*, s. 95-103.

⁸ Bu yazmanın fişi Doç. Dr. Sadık Yazar tarafından yapılmıştır. Bu nüshadan bizi haberdar ettiği için kendisine teşekkür ederiz.

160b'de bulunan 2004 beyitlik nüshanın fotoğrafları karşılaştırılarak 1997 yılında yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış ve 2012'de kitap olarak yayımlanmıştır.⁹ Mesnevinin bundan başka bilinen bir nüshası da Mısır Milli Kütüphanesi'nde (Darü'l-kütüp) Mecami Türkî Talat 1 numaralı mecmuanın 176-211 varakları arasındadır. Katalogda şairin ismi Celilî-i Bursevî (Havarîzade) olarak kaydedilmiştir.¹⁰ Bu nüshalardan başka Millet Kütüphanesi, AEMNZ 1177 numarada kayıtlı *Husrev ü Şirin* mesnevisi incelendiğinde aslında bunun, Celilî'nin eserinin sadece konu bölümünü içeren farklı bir dördüncü nüshası olduğu tespit edilmiştir

Bu nüsha, Millet Kütüphanesi AEMNZ 1177 numarada kayıtlı olan 47 yapraklık bir eserde 1b-47a varakları arasındadır. Eserin başında “kışşa-i Hüsrev-i Pervîz ü Şîrîn-i Dil-âvîz” ibaresi, Ali Emiri vakıf mührü ile Millet Kütüphanesi mührü vardır. Varağın başında siyah tığlı, altın yaldızla yapılmış basit bir mihrabiye bulunmaktadır. Varak 1b-2a, kenarları siyah ve kırmızı mürekkeple tahrirli altın yaldızla, diğer yapraklar kırmızı mürekkeple cetvellidir. 2b'ye cetvel çekilmemiştir. Bölüm başlıkları için yer bırakılmış; ama başlıklar yazılmamıştır. Yazı çeşidi talik olan nüsha 19 satır ve 2 sütundan oluşmaktadır. 47b boştur.

Husrev ü Şirin üzerine yapılan çalışma ile elimizdeki yeni nüshayı karşılaştırdığımızda, bu nüshada mesnevi, nüshanın genelinde de olduğu gibi başlıksız bir şekilde 1b'de besmelenin ardından Şevkiye Kazan'ın çalışmasında 198. beyte tekabül eden şu beyitle başlar:

Hikâyet iden üstâd-ı sühân-sâz

Bu resme oldı sözde nükte-perdâz

(K. 198)¹¹

Kazan'ın metniyle yeni nüshayı karşılaştırdığımızda ortaya çıkan farkları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Hemen hemen her nüshada karşılaşılan klasik müstensih hataları
2. Dikkatsizlikten kaynaklanan hatalar
3. Bilinçli atlamalar

Birinci gruptaki hatalara örnek olarak h/h ile yazılan kelimelerin karıştırılması verilebilir. “Müstensihe” havâle kelimesini ısrarla “h” ile yazar. İkinci bir örnek ise tamlama hemzelerini çoğunlukla koymamasıdır.

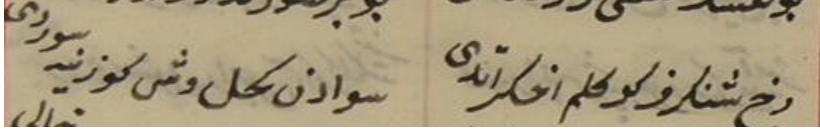
İkinci gruptaki yanlışlar ise ya müstensihenin dikkatsizliğinden ya da unutkanlığından kaynaklanmış olabilir. Örneğin bazı kelimelerin noktalarını koymaz, kafiye kelimelerine dikkat etmediğinden ikinci mısradaki kafiye kelimesini yanlış yazar. Bazı beyitlerde ise beyitlerin yerini karıştırır. Örneğin 11b'de “müstensihe” 360. beytin (K.577) ikinci mısramı atlamıştır. Sonrasındaki

⁹ Nüshaların ayrıntılı fiziksel özellikleri için bkz. Şevkiye Kazan, *age*, s. 90-91.

¹⁰ N.M. et-Tırazî, *Fihrisü'l-Mahtutati't-Türkiyye el-Osmaniyye: 1870-1980*, C. 2, el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Amme li'l-Kitab, Kahire 1989, s. 2.

¹¹ Parantez içinde “K.” kısaltmasıyla verilen beyit numaraları Şevkiye Kazan'ın yayınındaki beyit numaralarını gösterir.

mısralar karışmış. 363. beyte (K.580) kadar oklarla alt alta olması gereken mısralar işaretlenmiş; ama 363. beyte gelince beytin ilk mısraı yazılmış; ama ikinci mısraı atlanarak 364. beyitle (K.582) devam edilmiştir. “Müstensihe” bunu bir birkaç beyit sonra fark etmiş olacak ki 12a’da 368. beyitte atladığı iki mısraı -360 ve 363. beyitlerin ikinci mısralarını- sanki ayrı bir beyitmiş gibi yazmıştır. Aşağıda bu beyit verilmiştir:

Fotoğraf 1: AEMNZ 1177, 12a

Beyitlerin karıştırılmasına veya yanlış yerde yazılmasına başka bir örnek ise mesnevinin sonlarında karşımıza çıkar. 33a’da Husrev ve Şirin’in evlenmeleri bölümünde gerdek sahnesi anlatılırken ilk başta müstensihenin bilinçli olarak atladığını düşündüren beyitler (K.1787-99), bir sonraki varakta -33b’de- konunun akışını da bozarak yazıldığından aslında bu atlamanın bir dikkatsizlik sonucu ortaya çıkmış olduğu anlaşılır.

Müstensihenin dikkatsizliğine başka bir örnek ise vezne dikkat etmeksizin “dilefgār” kelimesini sürekli “dilfigār” şeklinde yazmasıdır¹² (

Bir diğer dikkatsizlik örneği de müstensihenin bazı beyitlerde kafiye kelimesine dikkat etmemesidir. Aşağıdaki beyitte “bārī” olması gereken kelimeyi “yārā” şeklinde yazmıştır.

1613/45b Mey ü ma‘şūka oldı kār u bārı
Memālik kārını sen gör bārī (yārā)

(K. 1889)

Başka bir beyitte yine kafiyeye dikkat etmeyerek “şeh-zād” yerine “şeh-zāde” kelimesini yazar:

98/4b Girībān çāk idüp feryād dirler
Bize zulm eyledi şeh-zād (şeh-zāde) dirler

(K. 296)

Bunlardan farklı bir dikkatsizlik örneği de müstensihenin bazı beyitlerde kelimeleri eksik yazması şeklinde ortaya çıkar. Aşağıdaki beytin ilk mısraındaki ilk iki kelime “beni ser” kelimeleri yazılmamış ve “geşte” yerine de “rişte” kelimesi yazılmıştır. Yani beytin aslı aşağıdaki gibiyken;

Beni ser-geşte vü pā-māl kıılma
Şaçun bigi perīşān-ḥāl kıılma

(K.1112)

şöyle yazılmıştır:

¹² bkz. 484, 748, 780, 1160, 1249, 1440. beyitler

885/26a Rişte vü pā-māl kıılma
Şaçun bigi perīşān-hāl kıılma

Bir başka beytin ikinci mısraında ise “zemīn”den sonra “būs” kelimesi unutulmuştur. Burada da yukarıda olduğu gibi vezin bozulmaktadır:

907/26bİşāret eyledi ḥayl ü sipāha
Zemīn-(būs) itdiler Pervīz šāha

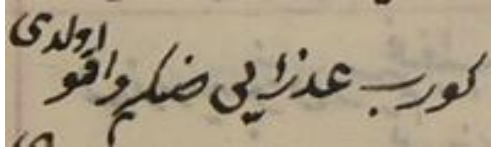
(K. 1135)

Müstensihenin dikkatsizliğine bir başka örnek de şudur:

Hemān-dem cān u dilden ‘āşık oldu
Görüp ‘Azrāyı şan kim Vāmık oldu

(K. 503)

beytindeki “Vāmık” aşağıdaki şekilde yazılmıştır.

Fotoğraf 2: AEMNZ 1177, 9b

Üçüncü grupta müstensihenin hikâyeyi anlatırken ya istinsah ettiği nüshada bulunmadığından ya da –bizce- bilinçli olarak yaptığı bazı atlamalar vardır. Atlamalar çoğunlukla uzun tasvirlerin olduğu bölümlerde yer aldığından bunun, dinleyenlerin dikkatinin dağılmasını önlemek ve hikâyeyi ön plana çıkarmak için yapıldığı söylenebilir. İlk atlama, “Husrev’in Şavur’u Şirin’e yollaması” bölümündedir (K.435-449).

Husrev, Şavur’un âdeti sözleriyle resmini çizdiği Şirin’e âşık olur, Şavur’a bu derdini anlatır ve Şavur da ona Şirin’e gidip Husrev’i ona en güzel şekilde anlatarak âşık edeceğine dair söz verir. Elimizdeki nüshada “müstensihe” 15 beyitlik bu karşılıklı konuşmayı tamamen atmış ve Husrev’in Şavur’u Şirin’in yanına uğurladığı beyitlere geçmiştir.

Konu anlatılırken yapılan diğer atlama ise Husrev’in Ferhad’ın ölümü üzerine Şirin’e yazdığı mektubun bazı beyitlerinde görülür (K.1679-80, 1682-85). Şirin’in Meryem’in ölümü üzerine Husrev’e yazdığı mektupta da Meryem için çok üzülmemesini, bağından başka çiçeklerin olduğunu söylediği 12 beyit atlanmıştır (K.1710-22 arasındaki beyitler). Bu beyitlerden K.1679-85 ve K.1713-25 arasındaki beyitlerin Paris nüshasında da olmaması, bu nüshanın ya Paris nüshasından istinsah edildiğini ya da ortak bir koldan geldiğini gösterdiği düşünülebilir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

“Müstensihe”, Şirin’in ölümü ve Husrev’in yanına defnedilmesinin ardından mesneviyi bitirir. Mesnevi bittikten sonra adını “*Şerîfe Kâmile binti Şeyhülislâm-ı esbağ es-Seyyid Meḥmed ‘Aṭâullâh*” olarak yazar; ama eserin istinsah tarihini vermez. Sonrasında da -genellikle müstensihlerin kendileri için dua istedikleri yerde- şunları yazar: “*Bu kitâbı okuyan yazanıñ ve Şîrin ile Ferhâd’ın rûhları için üç şalât [u] selâm ile üç ihlâş bir fâtiha-i şerîf okumaz ise rûz-ı mahşerde ḥaḳḳım olsun.*”

Böylelikle sona eren eserde “müstensihe”, baştan 198, sondan 70 beyit ve konuyu anlatırken 80 beyti atlayarak 2012 beyitlik mesneviyi 1665 beyte indirir. Yani nüshayı istinsah ederken baştaki münacat, naat, sebep-i telif ve sondaki şairin öğütleri, kendi hayatı hakkındaki bilgileri, diğer şairlere olan göndermeleri istinsah etmez. Belki de onun ilgilendiği, şairin hikâyeyi nasıl işlediği olduğundan sadece olayın anlatıldığı bölümleri alır ve hatta şairin lafı tasvirlerle uzattığı yerlerde de müdahale ederek tasvirleri kısaltır.¹³

Ayrıca Şerife Kâmile’nin mesnevinin sadece hikâye kısmını alması, bu eserin de kadın meclislerinde okunmak üzere istinsah edildiği ihtimalini de akla getirir.¹⁴ XVIII. ve XIX. yüzyıllarda kitapların –özellikle anonim eserlerin- kahvehanelerde, meclislerde okunmasının bir tür şehir eğlencesi haline geldiği¹⁵ de göz önünde bulundurulursa Şerife Kâmile’nin *Husrev u Şirin*’i istinsah ederken neden şaire ait bölümleri atıp eseri anonimleştirdiği de biraz daha anlamlı hale gelir. Elimizdeki nüshanın üzerinde herhangi bir okuma kaydı bulunmamaktadır. Ancak, hikâyenin farklı bir versiyonu olan anonim bir *Kitab-ı Ferhad u Şirin*’in St. Petersburg nüshasındaki notta 1171/1757-58’de Kasımpaşa civarında Cebeci Ali Teben (?) oğlu kahvehanesinde okunduğuna dair okuma kayıtları vardır.¹⁶ Bu ve benzer okuma notlarından hareketle bu dönemde ister *Husrev ü Şirin* ister *Ferhad u Şirin* adıyla bu hikâyenin bilinip sevildiği anlaşılmaktadır. XVIII. ve XIX. yüzyılda revaçta olan bu hikâyeyi Şerife Kâmile de kendi çevresindeki meclislerde okunması için istinsah etmiş olabilir. Şerife Kâmile’nin öncelikli amacı, okuyucunun hikâyeden kopmadan ve sıkılmadan vakit geçirmesi olabileceği için şaire ait bölümlerin, dinleyenlerin takip etmelerini zorlaştırabilecek beyitlerin çıkarıldığı söylenebilir.

¹³ Eserlerin bazı bölümlerinin kimi nüshalarda atılmasıyla ilgili bir başka örnek vermek gerekirse İstanbul Araştırmaları Enstitüsü YZ 45 numarada kayıtlı bulunan Hakanî’nin *Hilye*’si eserin diğer kopyalarıyla karşılaştırıldığında bu yazmanın mukaddime bölümü atlanarak baştan yaklaşık 290 beyit eksik olarak başladığı görülür. Sonda da “hâtîme-i kitap” bölümü alınmadığından 15 beyit eksiktir. Nüshayı okuyan kişi Hakanî’nin *Hilye*’sini daha önce okumadıysa bunun müellifinin Hakanî olduğunu bilemez ama bu eser, hem yazıldığı dönemde hem de sonrasında çok okunan bir eser olduğundan okuyan kişinin bu eserin Hakanî’ye ait olduğunu anlaması çok zor olmamalıdır diye düşünülerek bu şekilde istinsah edilmiş olabilir. Bu örnekler arttıkça bunun farklı bir istinsah tarzı olup olmadığı daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır.

¹⁴ Suraiya Faroqhi, kadınların düzenledikleri okuma meclislerinden bahseder ama bunlarla ilgili bir kaynak vermez. Bkz. Tülün Değirmenci, “Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı’da Okurlar ve Okuma Biçimi Üzerine Bazı Gözlemler”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* S. 13, Güz 2011: s. 36.

¹⁵ Tülün Değirmenci, agm, s. 35.

¹⁶ Tülün Değirmenci, agm, s. 23.

Şerife Kâmile Kimdir?

Mesnevinin sonunda kendini “Şeyhülislam-ı esbak Seyyid Mehmed Ataullah’ın kızı Şerife Kâmile” olarak tanıtan müstensihenin kim olduğu konusunda elimizde kesin bir bilgi yoktur. Babasının adını ve mesleğini vermiş olması bize kısmen yardımcı olur; çünkü Osmanlı’da şeyhülislamlık yapmış üç Mehmed Ataullah vardır. İlki 1125/1713 tarihinde şeyhülislamlığa getirilen Mehmed Ataullah (ö. 1127/1715)’tir ama seyyid olduğu konusunda bir bilgi verilmemiştir.¹⁷ İkincisi 1197/1783-1199/1785 tarihlerinde şeyhülislamlık yapan Dürrîzade Seyyid Mehmed Ataullah (ö. 1199/1785),¹⁸ üçüncüsü ise 1221/1806 senesinde şeyhülislam olan ve Kabakçı Mustafa Olayı’nda tesiri bulunan Şerifzade Seyyid Mehmed Ataullah (ö. 1226/1811)’tir. Bu sebepten, aynı sene şeyhülislamlıktan azledilen Mehmed Ataullah, Yeniçerilerin galebe çalmasıyla 1222/1807’de tekrar görevine gelir ama Alemdar Mustafa Paşa’nın ordusu İstanbul’a girince tekrar azledilir.¹⁹ Dinî ilimlerde ihtisasının yanı sıra şiire de meraklı olan Ataullah’ın ‘Aṭâ mahlasıyla yazdığı şiirlerden oluşan mürettep divanı, takrizat ve münşeâtı, Kazasker Alizade Efendi’nin risalesine şerhi vardır.²⁰ Ataullah Efendi’nin divanının İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 3590’da bulunan bir nüshasının, üzerindeki işaret ve ibarelerden dolayı, nüshanın kendi hatt-ı destiyle olduğu söylenebilir.²¹ Ayrıca Ataullah Efendi, şair Fıtnat Hanım’ın yeğenidir.²² Ataullah Efendi’nin babası ve Fıtnat Hanım’ın kardeşi olan Mehmed Şerif de bir divan tertip etmiştir.²³

Elimizde kesin bir bilgi olmasa da Şerife Kâmile’nin Şerifzade Mehmed Ataullah’ın kızı olduğunu tahmin ediyoruz ama şu anda elimizde bunu kanıtlayacak bir veri yoktur. *Sicill-i Osmanî*’de Mehmed Süreyya, Şerifzade Mehmed Ataullah’dan bahsederken “kerimesini Musa Paşa’nın mahdumu Salih Bey’e vermiştir.”²⁴ demesi bu düşüncemizi destekleyebilecek bir veri olabileceken ne yazık ki “kerimesinin” ismini vermemesi bu fikrimizi kanıtlamamıza imkân vermez. İleride yapılacak “Şeriye Sicilleri”, mahkeme kayıtları, mezar taşları vb. araştırmalarda bu varsayımı kanıtlayacak veya çürütecek bazı bilgilere ulaşılabileceği ümidindeyiz. Sonuç olarak Şerife Kâmile’nin XVIII. yüzyılın sonu, XIX. yüzyılın başında yaşamış ve elimizdeki nüshanın da XIX. yüzyılın başında istinsah edilmiş olduğu söylenebilir.

¹⁷ *İlmiye Salnamesi: Birinci Defâ*, Matbaa-i Âmire, Darü’l-hilafeti’l-aliyye 1334/1916, s. 501.

¹⁸ *age*, s. 551.

¹⁹ *age*, s. 571.

²⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000, s. 377; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri I, Y.y.*, İstanbul 1936, s. 531.

²¹ Yusuf Çetindağ, *Ataullah Divanı*, Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 78.

²² Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s. 171.

²³ Ömer Faruk Akün, “Fıtnat Hanım”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* C. 13, 1996: s. 43.

²⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Gregg International Publishers, Westmead 1971, s. 479.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Bu nüshanın bir kadın müstensih tarafından istinsah edilmesine bu kadar vurgu yapılmasının en önemli sebeplerinden biri Osmanlı'da bilinen kadın müstensihlerin çok fazla olmamasıdır. İslam medeniyetinin başlangıcından itibaren kadınların eğitim-öğretimine kısaca bakılacak olursa Hz. Peygamber, hayattayken vahyin aktarılabilmesi için önemli yer tutan yazı yazmanın öğretilmesini kadın erkek ayırmaksızın teşvik eder. İslam tarihinde birçok kadın sahabeye okuma-yazma öğreten ve ilk kadın hattat olarak kabul edilen Şifa bint Abdullah'tır.²⁵ İlk dönemlerde bu eğitim-öğretim sistemi aynı şekilde devam edegelir. İbn Sahnun (ö. 240/854) eğitim-öğretimle ilgili eserinde, kız erkek ayrımı yapmadan çocuklara yazı öğretilmesini önermekteyken yaklaşık yüz yıl sonra Kabisî (ö. 403/1012) kadınlara yalnızca Kur'ân ve ilim öğretilmesi gerektiğini, şiir ve benzeri şeylerin öğretilmesinin sakıncalı olduğunu ve "fitnesinden emin olmak için" kadınların özellikle yazmayı öğrenmemesinin en güzel yol olduğu görüşünü savunur.²⁶ Osmanlı'da kızların eğitimi çoğunlukla sıbyan mekteplerinde üç dört yıllık süre zarfında *Kur'ân* okuma, dinî bilgileri ve uygulamaları öğrenmesinden sonra sona erer. Sıbyan mektebinden 9-10 yaşlarında ayrılan kızlardan bazıları, evde ya babaları ya da tutulan özel hocalar tarafından eğitimine devam eder.²⁷

Bu özel eğitimden sonra hem Osmanlı'da hem de genel olarak İslam coğrafyasında okuma-yazma öğrenen, öğrenmekle de kalmayıp bunu hattatlık/müstensihlik seviyesinde icra eden kadın hattatların / müstensihlerin olduğunu biliyoruz. Son dönemlerde kadın hattatlarla ilgili Hilal Kazan tarafından hazırlanan *Dünden Bugüne Kadın Hattatlar* adlı çalışmada 90 kadın hattat / müstensihin hayatlarıyla ilgili bilgiler ve eserleriyle ilgili mevcut fotoğraflar verilmiştir. Bu eserdeki kadın hattat / müstensihlerin çoğunluğunun özellikle 18. yüzyıl ve sonrasında yaşamıştır. Bu müstensih/hattatların büyük çoğunluğunun dönemlerinde önemli ailelerin kızları olduğu görülür. Bu da yukarıda bahsedilen kadınların evdeki eğitiminin ancak belli bir bilinçle ve maddi güçle sağlandığı düşüncesini kanıtlanmış olur. Bu genellemenin dışında kalan birkaç kadın müstensih vardır. Bunlardan en dikkat çekici olanı 16. yüzyılda Gelibolu'da yaşamış bir demircinin kızı olan Ümmî Hatun'dur. Ümmî Hatun, Şaban 959/23 Temmuz-20 Ağustos 1552 tarihinde bir Cuma günü ikinci vakti Yazıcıoğlu'nun *Muhammediye*'sini istinsah etmiştir.²⁸ Yazmanın 1a yaprağında Ümmî Hatun'un bu eseri Siroz'daki Cami-i Atik'te okunması için vakfettiğine dair vakıf kaydı vardır.²⁹

Kadın müstensihlerin daha çok dinî eserler istinsah ettiği görülür. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi Ümmî Hatun ve Nesibe Feride Hanım³⁰ *Muhammediye*, on yedi yaşında vefat eden

²⁵ M. Tayyip Okiç, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1981, s. 23.

²⁶ M. Şevki Aydın, "Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi", *Osmanlı* C. 5, 1999: s. 220.

²⁷ M. Şevki Aydın, agm, s. 222.

²⁸ Hilal Kazan, *Dünden Bugüne Kadın Hattatlar*, İBB Yayınları, İstanbul 2010, s. 34; Zehra Öztürk, "Muhammediye'nin İki Nüshası ve İki Kadın Müstensih". *Türk Kültürü İncelemeleri* S. I 1999 (2000): s. 335.

²⁹ Zehra Öztürk, agm, s. 334.

³⁰ Zehra Öztürk, agm, s. 335-36.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Fâtıma Tûtî (ö. 1123/1711) iki *Kur'ân*,³¹ Esmâ İbret (ö. XIX. yüzyılın başı) bir *Mushaf* ve *Delail-i Hayrat*³², Şerife Aliye Molla (ö. 1221/1806) Gazzâlî'den tercüme *İlm-i Ledünnî Risâlesi Tercemesi*³³ örnek olarak verilebilir.

Ayrıca kadın hattatlarla ilgili yapılan çalışmada adı geçmeyen başka bir kadın müstensih ise Bahaeddinzade Hadice binti Abdullah'tır. Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 1073 arşiv numarasında³⁴ 1006/1597-98'de Bahaeddinzade Hadice binti Abdullah'ın istinsah ettiği Cinanî'nin ahlaki ve didaktik mesnevisi *Riyazü'l-Cinan* adlı eser bulunmaktadır. Bahaeddinzade Hadice binti Abdullah'ın Cinanî'nin eserini istinsah etmesi tesadüfi değildir. Müstensihenin babası Bahaeddinzade Abdullah, 967/1559-60 tarihinde Bursa Sultan Yıldırım Bayezid Han Medresesi müderrislerindedir.³⁵ XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış, müderris bir babanın kızı olan Bahaeddinzade Hadice binti Abdullah'ın, muhtemelen evde özel hocalar veya bizzat babası tarafından yetiştirilmiş bir kadın müstensih olduğunu söyleyebiliriz. Bu istinsah sıradan bir çoğaltmadan ziyade Cinanî'nin divanında Bahaeddinzade Abdullah Efendi'ye gönderdiği bir kıtanın³⁶ varlığından da yola çıkılarak müstensihenin babası ve Cinanî'nin aynı meclislerde bulunmasının, bu tanışıklığın evdeki kültür ortamına yansımalarının bir göstergesi olarak da okunabilir.

Sonuç

Celilî'nin *Husrev ü Şirin*'inin bu yeni nüshasının bilim dünyasına birçok açıdan katkısı olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki bu nüshanın tespiti ile bilinen kadın müstensih / hattatlara Şerife Kâmile de eklenmiştir. Başka eserlerin nüshaları da bu gözle değerlendirildiğinde kadın müstensihlerin sayısının daha da artacağı düşünülebilir.

Ayrıca bu yeni nüshanın, kadın müstensih / hattatların çoğunlukla *Kur'ân* ve *Muhammediye* gibi dinî eserler istinsah ettiği bilgisini farklı bir yaklaşımla değerlendirme olanağı sağlaması açısından da dikkate değer olduğu söylenebilir. Çünkü Şerife Kâmile bu genel eğilimin dışına çıkıp bir aşk hikâyesi istinsah etmiştir. Bu da bir bakıma o dönemde Celilî'nin *Husrev u Şirin*'inin hâlâ beğenilip okunduğunu ve belki de kadın meclislerinde okunabilecek bir aşk hikâyesi olarak seçildiğini gösterebilir.

Bu nüsha bağlamında yukarıda yapılan çıkarımların benzeri araştırmalarla çoğalabileceği ve bu örneklerin artacağı düşüncesindeyiz.

³¹ Hilal Kazan, *age*, s. 44.

³² Hilal Kazan, *age*, s. 47.

³³ Hilal Kazan, *age*, s. 72.

³⁴ http://www.yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=69679# Erişim Tarihi 24 Nisan 2013.

³⁵ Mefail Hızlı, "Osmanlı Eğitim- Öğretim Tarihi Konusunda Önemli Bir Kaynak: 'Müderrisîn Vezâifi'", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8/8 1999: s. 131.

³⁶ Cihan Okuyucu, *Cinânî: Hayâtı, Eserleri, Divânın Tenkidli Metni*, TDK, Ankara 1994, s. 175-77

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

KAYNAKÇA

- AKÜN Ömer Faruk, “Fıtnat Hanım”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, 1996: s. 39-46.
- ALTUNSU Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972.
- İlmiye Salnamesi: Birinci Defa*, Matbaa-i Âmire, Darü'l-hilafeti'l-aliyye 1334/1916.
- Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ: İnceleme-Metin*, Hazırlayan Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.
- ATİK Arzu, *Celilî's Leylâ vü Mecnûn and Its Comparison with Nizamî's Leylâ vü Mecnûn*, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, Cambridge, Mass., 2010.
- AYDIN M. Şevki, “Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi”, *Osmanlı* C. 5, 1999: s. 218- 228.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000.
- Celilî, *Husrev ü Şirin*, Millet Kütüphanesi, AEMNZ 1177.
- ÇETİNDAG Yusufo, *Ataullah Divanı*, Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.
- DEĞİRMENCİ Tülün, “Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı'da Okurlar ve Okuma Biçimi Üzerine Bazı Gözlemler”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar* S. 13, Güz 2011: s. 7-43.
- ERGÜN Sadettin Nuzhet, *Türk Şairleri*, Y.y., İstanbul 1936.
- ERTAYLAN İsmail Hikmet, *Külliyat-ı Divan-ı Mevlana Hamidî*, İÜ. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1948.
- HIZLI Mefail, “Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihi Konusunda Önemli Bir Kaynak: ‘Müderrişin Vezâifi’”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8/8, 1999: s. 97-133.
- KAZAN Hilal, *Dünden Bugüne Kadın Hattatlar*, İBB Yayınları, İstanbul 2010.
- KAZAN Şevkiye, *Celilî'nin Husrev ü Şirîn Mesnevisi: İnceleme-Metin*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2012.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Gregg International Publishers, Westmead 1971.
- OKİÇ M. Tayyip, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1981.
- OKUYUCU Cihan, *Cinânî: Hayâtı, Eserleri, Divânın Tenkidli Metni*, TDK, Ankara 1994.
- ÖZTÜRK Zehra, “Muhammediye'nin İki Nüshası ve İki Kadın Müstensih”. *Türk Kültürü İncelemeleri* S. 1 1999 (2000): s. 333-38.
- et-TIRAZÎ N.M, *Fihrisü'l-Mahtutati't-Türkiyye el-Osmaniyye: 1870-1980*. C. 2. el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitab, Kahire 1989.
- ÜNVER İsmail, “Hâmidî'nin Türkçe Şiirleri”, *Türkoloji Dergisi* VI, 1974: s. 214-233.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

